

معرفی کتاب

مجید قربانی^۱

عنوان: مبادی تاریخ‌گذاری عامه (سال‌های عامه در فرهنگ مازندران)

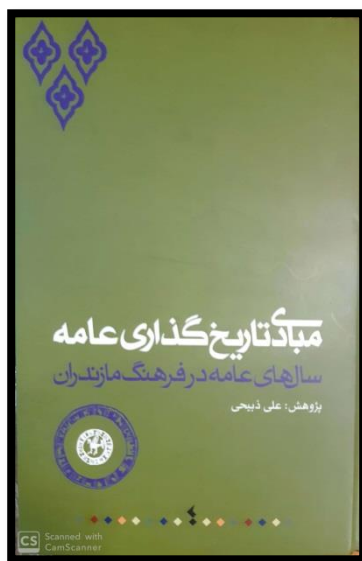
تاریخ انتشار: ۱۴۰۰

ناشر: مؤسسه درنگستان

نوبت چاپ: چاپ اول

تعداد صفحه: ۴۶۰ صفحه

قیمت: ۱۴۵۰۰۰ تومان

موضوع اثر حاضر، بخشی از وقایع و رویدادهای قابل اعتنا و تاریخی منطقه‌ای و نامکتوب سرزمینمان است که در جامعه پژوهش توجه بایسته‌ای به آن نمی‌شود اما عامه مردم با انتخاب نامی کوتاه و مناسب، وقایع و رویدادها را در حافظه تاریخی خود محفوظ نگه می‌دارند و تا چند نسل به دیگران انتقال می‌دهند. به عبارت دیگر، وقایع و رویدادها با توجه به تاثیرشان در زندگی، مسبب شکل‌گیری و گسترده شدن حافظه تاریخی عامه مردم و نامیده شدن هر واقعه به نامی خاص می‌شوند؛ این وقایع را عموماً با پسوند یا پیشوند «سال» به صورت «زلزله سال» یا «سال طاعون» و نظایر آن بازگو می‌کنند. به عبارت دیگر، عامه مردم به نوعی، مورخ زندگی خودشان هستند و وقایع را

۱. کارشناسی ارشد مردم‌شناسی. رایانامه: ghorbanimajid@gmail.com

۱۷۶ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

در حافظه یا سینه‌هایشان ثبت می‌کنند و همیشه آنها را با مبدعی عام می‌سنجند. برای مثال، اگر مرگ یا تولدی در پیش یا پس از زلزله بم در استان کرمان اتفاق افتاده باشد، مردم با بازگو کردن قبل یا بعد از زلزله بم، زودتر و راحت‌تر با آن ارتباط برقرار می‌کنند تا با تاریخ دی ماه ۱۳۸۲ شمسی.

اثر حاضر نخست، به تاریخ و سال‌هایی می‌پردازد که وقایع آن در میان مردم رواج دارد و روایت می‌شود و سپس دلیل و موضوع هر نامگذاری را بررسی می‌کند این دو عامل ویژگی‌هایی دارند که به آنها اشاره خواهد شد. ویژگی نخست به «خصوصیت» سال‌های عامه اختصاص دارد؛ برای مثال، بعضی از تاریخ‌گذاری‌ها بر وقایع ناگوار استوارند مانند سیل، زلزله، برف، خشکسالی و قیام‌های مردمی، برخی از سال‌ها گستره ملی دارند مانند «قحطی سال» و «انقلاب»، برخی منطقه‌ای و استانی هستند مانند «شوروی سال» و «بز مرگ سال» و برخی در حد شهر و روستا و محله‌اند مانند «پنج قتل سال» یا «کساد سال». همچنین در مواردی، سال‌های عامه پس از بروز واقعه ابتدا به صورت مبدا غیررسمی کاربرد می‌یابند، مانند «زلزله سال - بندی» و سپس کارکرد مبدا خود را از دست می‌دهند و به صورت شاخص سنجش عمل می‌کنند؛ پس از آن، هرچه از زمان وقوع رخدادها دور شویم و فاصله نسل‌ها بیشتر شود از مبدا تقویمی و شاخص سنجش هم خارج می‌شوند و فقط واقعه‌ای تاریخی را یادآوری می‌کنند. در جایی دیگر، برخی از سال‌ها به نسل‌های بعدی به صورت زبانه‌زد و کنایه انتقال می‌یابند؛ مانند «یاغی سال» و «قحطی سال». برای برخی نیز سروده‌ای مردمی یا شعری از شعرای نامی منطقه یا کشور وجود دارد؛ مانند «جنگ ترکمون». همچنین برخی در وقایع در جنگ‌های خطی پشت و حاشیه کتاب‌ها و یا اسناد و مکاتبات اداری یادداشت می‌شوند. وقایع و حوادث در جاهایی با پسوند سال بیان می‌شوند اما برخی از آنها یا پسوند سال ندارند و یا این پسوند به نوعی در آنها پنهان است مانند «سیل آمل» و «شاه فرار بکرده». ویژگی‌های دوم، شامل عواملی مانند حوادث و بلایای طبیعی یا آثار علمی است؛ مانند «کساد سال».

نویسنده اثر در مقدمه کتاب به طور مبسوط، شیوه احصا و تدوین مدخل‌ها را چنین توضیح داده است: «در مقدمه اثر سعی شد برای روشن شدن موضوع و گسترش آن به

فراتر از مرزهای کنونی استان مازندران اشاره‌ای به این گونه سال‌ها در دیگر استان‌های ایران هم بشود؛ از این رو، پس از جستجوی شفاهی و کتبی، نام بیش از یکصد و بیست سال عامه به دست آمد که نشان از رواج آن در ایران و البته همه جوامع بشری دارد.

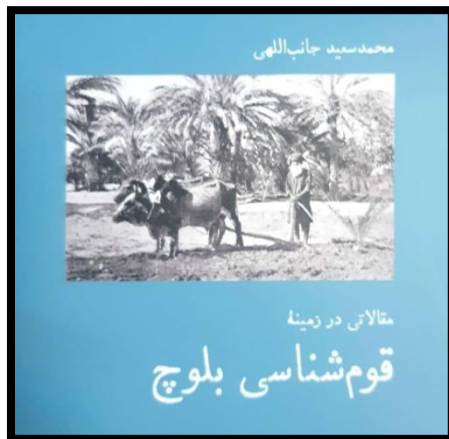
ترتیب نوشتن و مدخل شدن مجموعه وقایع و سال‌های گردآوری شده مازندران بر اساس زمان حدوث واقعه از گذشته به اکنون بوده است؛ اما این شیوه، مدخل‌ها را از حالت الفبایی خارج و یافتن نام سال‌ها را برای خواننده مشکل می‌سازد. برای رفع این مشکل، فهرست الفبایی نام سال‌ها در انتهای کتاب نوشته شد تا با مراجعه به این فهرست و شماره صفحه آن، آسان‌تر بتوان به مقصود دست یافت؛ برای سال‌هایی که بیش از یک نام داشتند ابتدا یکی از نام‌ها انتخاب و شرح شد و مابقی نام‌ها در انتهای همان شرح به نام منتخب ارجاع شدند. همچنین به علت بومی بودن نام مدخل‌ها، عنوان‌های هر مدخل به صورت تحت‌اللفظی نیز ترجمه شدند تا برای غیر مازندرانی‌ها کاربرد داشته باشد.

اندازه هر مدخل در مقایسه با یکدیگر متفاوت اند. این عدم تناسب به سبب روایی بودن سال‌های عامه، گستردگی و اهمیت رواج یک واقعه از محدوده یک روستا تا سطح استان، سیاسی یا اعتقادی بودن آن واقعه و میزان منابع و اسناد موجود بوده و هیچ عمدی در کار نبوده است. با اینکه برای برخی از مدخل‌ها اسناد و مدارک بیشتری به دست آمد، علی‌رغم میل باطنی، برای صرفه‌جویی در مصرف کاغذ از حجم کتاب تا اندازه‌ای که بر ساختار پژوهشی آن لطمه‌ای نزنند کاسته شد. این کاهش در ارائه تصویر راویان و اسناد بیشتر برای مدخل‌ها صورت گرفت. همچنین در همین راستا، برای بازخوانی برخی از اسناد که قبلاً در کتاب‌ها و مقاله‌ها به چاپ رسیدند به همان منابع ارجاع شدند.

مدخل‌هایی که به تقابل اشخاص و اقوام و گروه‌ها اشاره دارند، بر اساس منابع موجود و قابل دسترس تنظیم شدند و تمایلی به گروه‌شخص یا قوم‌خاصی وجود نداشته است. کوشش راقم نیز بر آن بود تا نسبت به سود و زیان هیچ جریانی جهت‌گیری نکند و فقط به نفس و ذات پژوهشی اثر پایبند باشد. نوشتن این دست از

۱۷۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

وقایع نیز به قصد یادآوری و باز نمودن زخم‌های کهنه نبود بلکه توجه به مبادی تاریخ‌گذاری عامه در مازندران و بررسی چگونگی و علت نامگذاری سال‌ها بوده است. قطعاً در این اثر تحلیل تاریخی، ریشه‌ای و پرداختن به عوامل موثر در رخدادها هر مدخل مد نظر نبوده است هرچند امکان دارد در روایت‌های نوشته شده بخشی از این عوامل بیان شده باشند. همین‌جا متذکر می‌شوم، کتاب بر مدار بررسی‌های مردمی و تاریخی نوشته است بنابراین نوشتن اسم افراد و ارائه سند و ذکر نام راوی به رسم استناد در کار پژوهش است. راوی روایتگر دیده‌ها و شنیده‌هاست نه شاهد و قاضی محکمه».

عنوان: قوم‌شناسی بلوچ

مؤلف: محمد سعید جانب‌اللهی

نوبت چاپ: چاپ اول

ناشر: موسسه آبی پارسی و انتشارات پل

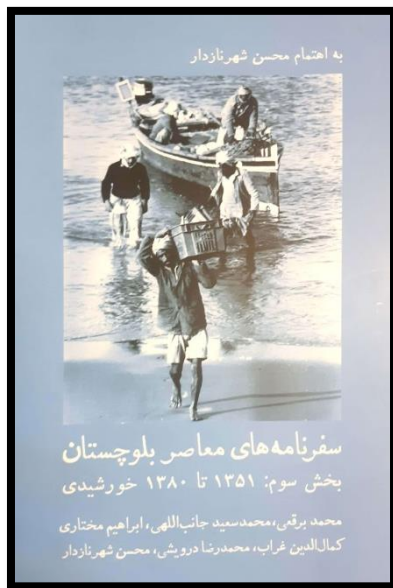
فیروزه

تعداد صفحه: ۴۸۳ صفحه

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ تومان

کتاب قوم‌شناسی بلوچ که با حمایت سازمان منطقه آزاد چابهار منتشر شده به قلم محمد سعید جانب‌اللهی حاصل سال‌ها پژوهش میدانی ایشان در مناطق دور از دسترس بلوچستان است. این کتاب گوشه گوشه فرهنگ بلوچ را اعم از اقتصادی، اجتماعی، تاریخی و سیاسی با دیدی ژرف‌انگر و در چارچوب انسان‌شناسی به صورت مجموعه مقاله مورد بررسی قرار داده است. در بخش اول، به فرهنگ عامه بلوچ اعم از خوراک، پوشاک، ادبیات شفاهی، تولد، ازدواج، مرگ، مراسم در طول سال شمسی و قمری، بازی‌ها، موسیقی، ستاره‌شناسی عشایر، طب سنتی بلوچستان، نقش و نگارهای عامیانه در مناطق جغرافیایی و بلوچستان پرداخته شده است. بخش دوم این اثر به مسکن بلوچ اختصاص یافته که به طور کامل به ابعاد مختلف آن از جمله واحدهای اجتماعی، مکانی و مسکن سنتی بلوچستان می‌پردازد. در بخش سوم، نکاتی از نقش پنهان زن در گستره پنج قرن تاریخ عشایر بلوچ و مظلومیت و قهاریت آنان مورد بررسی قرار گرفته و به این نکته بسیار مهم اشاره شده است که بی‌احترامی به زنان گناهی نابخشودنی است و بی‌حرمتی مرد بلوچ به زن، نحسی به بار می‌آورد. اما بلوچ‌ها از طوایف مختلفی تشکیل شده‌اند و هر کدام خصوصیات منحصر به فرد خود را دارند؛ همه این موارد را می‌توان در بخش چهارم، یعنی طایفه‌های بلوچ مطالعه کرد. طوایفی همچون نارویی، مبارکی، شه‌بخش و ..... فنون کوچ‌نشینی بلوچ در سازگاری با محیط زیست، مدیریت توزیع و حفاظت از آب و نقش اقتصادی نخل در زندگی بلوچ را نیز می‌توان در بخش پایانی این کتاب با عنوان کوچ و کشت در فرهنگ بلوچ مطالعه کرد.

عنوان: سفرنامه‌های معاصر بلوچستان (بخش سوم: ۱۳۵۱ تا ۱۳۸۰ خورشیدی)

به اهتمام: محسن شهرنازدار

نویسندگان: محمدسعید جانب‌اللهی، محمد

برقی، ابراهیم مختاری، کمال‌الدین غراب،

محمدرضا درویشی و محسن شهرنازدار

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹

ناشر: آبی پارس و انتشارات پل فیروزه

نوبت چاپ: چاپ اول

تعداد صفحه: ۴۳۷ صفحه

قیمت: ۸۵/۰۰۰ تومان

بخش سوم سفرنامه‌های معاصر بلوچستان که شامل یک مقدمه و هفت سفرنامه از شش نویسنده است، به سیاحت‌نامه‌هایی در حد فاصل سال‌های ۱۳۵۱ تا ۱۳۸۰ اختصاص دارد و در واقع، بخشی از روند تغییر و تحولات دهه چهل تا پنجاه را شامل می‌شود. هدف از طراحی این مجموعه و انتخاب عناوین یادشده، مرتفع ساختن فقر و خلأ منابع موثق و قابل اتکا در حوزه مطالعات بلوچستان و جبران کمبود منابع پژوهشی در این زمینه بوده است. آقای محسن شهرنازدار پژوهشگر حوزه انسان‌شناسی و مطالعات قومی، طی دو دهه گذشته مسئولیت طرح دانشنامه فرهنگ و جغرافیای بلوچستان را به همراه چند تن از استادان دیگر برعهده داشته است. گفتنی است که بخش نخست این مجموعه با عنوان پژوهش‌های ایران فرهنگی شامل ۲۲ عنوان کتاب است که منابع مهم و بنیادین را درباره این منطقه شامل می‌شود. از مطالبی که در این کتاب به آنها پرداخته شده، ابتدا سخن ناشر است که عناوین و شرح مجلدهای این مجموعه را در بخش‌های مختلف ذکر می‌کند و در ادامه، طی مقدمه‌ای، به تحولات

اجتماعی و فرهنگی بلوچستان از اواخر دهه ۴۰ به بعد می پردازد. در جلد سوم سفرنامه‌های معاصر بلوچستان اولین سفرنامه به آقای محمد برقی جامعه‌شناس و مردم‌شناس تعلق دارد؛ این استاد اهل قلم به واسطه همنشینی با دوستان بلوچ در دوران تحصیل و خدمت سربازی، سفرهای خود را به بلوچستان آغاز می‌کند و به قدری شور و شوق دارد که سال‌های متمادی همان‌جا زندگی می‌کند. تجربه مردم‌شناختی این استاد در روستایی به نام گبران شکل می‌گیرد و با کمک برخی مسئولان، خدمات بسیاری را به روستاییان عرضه می‌کند. او به دلایل خاصی از جمله حساسیت امنیتی از ادامه کار بازمی‌ماند و پس از انقلاب اسلامی با توجه به تخصص در امور توسعه بلوچستان تا استانداری هم پیش می‌رود اما در نهایت در دهه ۶۰ ایران را به مقصد امریکا ترک می‌کند. محمدسعید جانب‌اللهی فیروزآبادی، یکی از پرکارترین مردم‌نگاران ایرانی در دو دهه اخیر ایران که اغلب آثارش درباره فرهنگ مناطق کویری یزد و میبد است، دو سفرنامه را در این مجموعه نگاشته است، بلوچستان ۱۳۵۶ و سفرنامه سراوان. جانب‌اللهی در نوشته خود یادآور می‌شود که به واسطه همکاری با مرکز فرهنگ مردم رادیو و تلویزیون ملی ایران که آقای انجوی شیرازی اداره آن را برعهده داشت، به مردم‌شناسی تشویق شده است. او در مرکز مردم‌شناسی وزارت فرهنگ و هنر به عنوان کارشناس بخش عشایر استخدام می‌شود و از آن زمان به بعد، سفرهایش را به سیستان و بلوچستان آغاز می‌کند که حاصل آن کتاب سفرنامه‌های مردم‌شناسی سیستان و بلوچستان است. سومین سفرنامه، متعلق به ابراهیم مختاری مستندساز است که وقوع انقلاب نگاه او را معطوف به روستا می‌کند و در سال ۱۳۵۹ برای ساخت فیلمی درباره نابسامانی‌های بلوچستان راهی آن منطقه می‌شود و از آن به بعد هم بخش مهمی از مستندهای خود را به زیست در جامعه روستایی اختصاص می‌دهد. کمال‌الدین غراب، کارگردان، نویسنده تئاتر و روزنامه‌نگار، چهارمین فردی است که سفرنامه‌اش در این کتاب به چاپ رسیده است او نیز مانند بسیاری از جوانان پرشور در زمان انقلاب مسئله توجه به جامعه روستایی ایران را در اولویت اهداف آرمانی خود قرار داد و در نهایت طی آشنایی با فعالان جهاد سازندگی، به بلوچستان و مردمانش علاقه‌مند شد و سفرنامه‌ای به نام «بلوچستان مطرود قرن» را نگاشت. پنجمین مسافر بلوچ محمدرضا

۱۸۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

درویشی است؛ موسیقیدانی که به دنبال نوازندگان سراسر کشور برای شرکت در جشنواره‌های موسیقی به منطقه بلوچستان علاقه‌مند می‌شود و اثری را با عنوان دایرةالمعارف سازهای ایران به چاپ می‌رساند. پایان‌بخش این کتاب «دو سفرنامه بلوچستان» نام دارد که حسن شهرنازدار به رشته تحریر درآورده است. از نکات ارزشمند این اثر می‌توان به نمایه دقیق و مقدمه به زبان انگلیسی اشاره کرد.